

PAPER DETAILS

TITLE: 1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar

AUTHORS: Osman AKANDERE

PAGES: 1-26

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/676407>

1946 GENEL SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNDE İKTİDAR VE MUHALEFET PARTİLERİ ARASINDA YAPILAN TARTIŞMALAR II

Osman AKANDERE*

ÖZET

1946 seçimleri öncesinde ve seçimlerin yapılması sırasında CHP'ye en fazla destek devlet kademelerinde görev alan amir ve memurlardan gelmiştir. “*Açık oy, gizli tasnif*” ilkesinin benimsenmesi, bu desteğin ana sebeplerinden birisi olarak görülebilir. Çünkü “*açık oy, gizli tasnif*” gibi demokratik olmayan esasları bünyesinde barındıran seçim kanunu, seçimlerde hile ve yolsuzluk yapılmasına da imkân verir bir durumdadır ve bu sistem millet iradesinin özgürce tecelli etmesinin önünde önemli bir engeldir. Buna CHP teşkilatı ve seçim komisyonlarında görev alan bazı kimselerin işgüzarlığı da eklenince seçimlerin güvenliği, güvenilirliği ve oyların masuniyetine gölge düşmüştür.

Böyle bir ortamda yapılan seçimlerde Türk toplumu; iradesine konulmak istenen ipoteğe, ilk günden itibaren demokratik ölçüler içerisinde tepkisini göstermiştir. Fakat bu tepkiler, 1946 genel seçimlerinin demokrasi tarihimize “*hileli*” ya da “*şaiBELİ*” seçimler olarak geçmesini önleyememiş, nihayetinde her daim tartışılan bir seçim olarak karşımızda durmuştur.

Çalışmamızın kapsamlı olması ve toplamda 43 sayfayı bulması nedeniyle bu çalışmamızı iki ayrı kısımda vermek mecburiyeti hasıl olmuştur. Bu nedenle Sayı: 75’de yer alan 1. Kısımda; Cumhuriyetin İlanından 1946 Seçimlerine Kadar Türk Demokrasisi, 1946 Seçimlerine Kadar İktidar - Muhalefet ilişkileri, 1946 Seçimleri Öncesi Partilerin Seçim Propagandaları ele alınmıştır. Çalışmamızın bu kısmında ise; 1946 Seçimlerinde partilerin Adayları, 1946 Seçimlerinin Yapılması, Seçim Sonuçlarına İlişkin Yapılan Tartışmalar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1946 Seçimleri, Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Muhalefet Partileri, Tartışma.

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

DISCUSSIONS BETWEEN THE GOVERNMENT AND OPPOSITION PARTIES ON 1946 GENERAL ELECTIONS AND RESULTS II

ABSTRACT

Before the 1946 elections and during the elections, the most support to the CHP the ruling party made by the civil servants and the supervisors who worked for the state. When the officiousness of the election committee and some members of the CHP added to this support overshadowed the reliability of the election and the innocence of the votes. The election law that included non-democratic principles like open vote and secret classification allowed the fraud and corruption. Turkish society reacted in democratic standards to the mortgage which wanted to be put their will since the first day. Unfortunately these responses couldn't prevent the 1946 general elections to take part in history as "stained" or "fraudulent".

Because of being comprehensive and being 43 pages we have the obligation to give this study in two separate sections. Therefore, (in Number: 75) as the first part of our section; from the declaration of the Republic until 1946 elections Turkish Democracy, until the 1946 elections the ruling-opposition relations, pre 1946 elections parties election propaganda is discussed. And in this study section the 1946 elections parties' candidates, 1946 elections, and the discussion about the results of election will be considered.

Key Words: 1946 Elections, Democratic Party, People's Republican Party, Opposition Parties, Discussion.

PARTİLERİN ADAYLARI

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Adayları

Cumhuriyet Halk Partisi, milletvekili adaylarının tespitinde nasıl bir yöntem takip edeceğini 23 Haziran tarihli bir yazıyla teşkilatları-

na bildirmiştir⁷⁸. İlgili yazının içeriğindeki hususlar daha sonraki bir tarihte partinin basın organlarında ısrarla duyurulmaya çalışılmıştır⁷⁹.

Parti tüzüğündeki bu hükümlerin seçim kampanyasının başında hatırlatılması, gerek partililere gerekse milletvekillerine bağımsız aday olmanın kapısını kapamıştır. CHP'nin milletvekili adayları daha önce olduğu gibi yukarıdan tayin usulü ile tespit edilecek ve partililer buna itiraz etmeden destek ve oy verecekti. Belki de bu nedenledir ki, seçimlerden önce basında CHP'nin adayları ile ilgili pek fazla gündem oluşmamıştır.

Bu duyurudan yaklaşık olarak on gün sonra CHP, partinin yayın organı olan Ulus gazetesi aracılığıyla partililere bir uyarıda bulunma ihtiyacı duymuştur⁸⁰. Bu uyarının yapılmasında, Belediye seçimlerinde bu türden teşebbüslere rastlanmış olması etkili olmuş olabilir.

Bu tarihten sonra CHP milletvekilleri kendilerinin tekrar parti divanınca aday gösterilip gösterilmeyeceğini düşünmeye başlamışlardır. Bu, birazda seçim propagandasında gösterilecek çaba ve gayrete bağlı olmuştur. Bazıları partisinden gayet nazık bir dilekçeyle seçim bölgesinin değiştirilmesini istemiştir⁸¹. Ülkenin farklı vilayetlerinden pek çok insan “*Milli Şef'e ve CHP'ye*” olan bağlılıklarını bildirip ve milletvekili adaylığına talip olmuşlardır. Bunlardan bir kısmı “*maddi ve manevi sıkıntıda*” olduğunu diğer bir kısmı da bölgesinden topladığı yüzlerce imzayı ne kadar çok sevildiğine delil göstererek

⁷⁸ BCA, Nu: 490.01.6.30.7.

⁷⁹ Buna göre, CHP'nin adayları parti divanı tarafından tespit edilip, genel başkan tarafından ilan edilecekti. Parti üyeleri bu adaylara oy vermekle ve bu adayları kazandırmakla vazifelidir. İlan edilecek bu adayların dışında her hangi bir partili adaylığını koyamaz, genel başkanımızın ilan edeceği adaylardan gayrisine oy veremez ve böyle adayları destekleyemez. Bkz, **Ulus**, 3 Temmuz 1946,

⁸⁰ Bu uyarı şudur: “*Partili! Seçim günü listeye oy ver! Liste üzerinde oynamaya kalkarsan kimseye kazandıramazsın. Fakat partin kaybeder. Oyların dağılmasına meydan verme*”. Bkz, **Ulus**, 12 Temmuz 1946.

⁸¹ Hakkâri Milletvekili Ali Reşat Göksidan bunlardan biridir. Genel Sekreterliğe yazdığı dilekçede Hakkâri seçim bölgesinden namzetliğini istiyor. Şayet parti ve şefleri başka bir bölge düşünürse bunun doğum yerim olan Balıkesir Sındırgı ilçesi olabileceğini söylüyor. Takdiri partiye ve şeflerine bırakıyor. Bkz, **BCA**, Nu: 490.01.357.1499.1; Ali Reşat Göksidan, milletvekili adayları Genel Başkan İsmet İnönü tarafından ilan edildiği zaman hiçbir yerden aday konmadığını öğrenecektir.

müracaatta bulunmuşlardır⁸². Parti teşkilatları, bölgelerindeki Demokrat ve müstakil adayların faaliyetleri hakkında parti merkezini bilgilendirmeyi de ihmal etmemişlerdir. Müstakil adaylar içerisinde seçilme şansı olanlar merkeze bildirilmiş ve tedbir alınması istenmiştir⁸³. CHP'nin milletvekili namzetleriyle ilgili ilginç durumlarından bir tanesi Yozgat'ta yaşanmıştır. Bizzat aynı vilayetin üç milletvekili tarafından Yozgat'taki adaylar ile ilgili uzun bir rapor tutulmuştur. Raporda; partinin il idare kurulu başkanı olan Kamil Erbek için “*öteden beri menfi ruhlu ve büyük Ata'nın vefatında sevincini izhar eden bir adamdır*” şeklinde kanaat belirtilmiştir⁸⁴. Milletvekili adayları tespit edildiği zaman aynı aday hakkında raporun altına imza koyan milletvekillerinden ikisi aday gösterilmezken, Kamil Erbek aday gösterilmiştir⁸⁵.

CHP'nin parti divanınca tespit edilen adayları, genel başkan İsmet İnönü tarafından ilan edilmiştir⁸⁶. CHP'nin aday listesinde toplam 464 isim yer almıştır. Bu isimlerin -İsmet İnönü ile birlikte- 292'sini 7. dönem milletvekilleri oluşturmuştur. Geriye kalan 172 adaydan 4 tanesi daha önceki dönemlerde aday olanlardan, 168'i ise yeni isimlerden oluşmuştur. CHP'nin adayları arasında müstakil ve birden fazla seçim çevresinden aday gösterilen olmamıştır. Adayların mesleki durumlarına bakıldığı zaman en kalabalık grubun sivil ve asker bürokratlardan oluştuğu, 63 vilayette yalnızca 1 işçi ve 8 çiftçi adaya yer verildiği görülmektedir⁸⁷.

⁸² Birer bayağılık ve dalkavukluk örneği olan bu telgraflar için bkz, **BCA**, Nu: 490.01.288.1.59.1-2; **BCA**, Nu: 490.01.345.1449.1.

⁸³ Elazığ CHP İl İdare Kurulu Başkanı, müstakil adaylardan olan emekli Yarbay Faik Fikret Doğru'nun Elazığlı olması ve inşaat müdürlüğündeki vazifesinden dolayı Elazığ-Van demiryolu inşaatında çalışan 7-8 bin amelenin desteğini alabileceğini bildirmekte ve bu itibarla seçimlerde “*dürüst*” hareket edilmesi için inşaat başmüdürlüğüne emir verilmesini istemektedir. Bkz, **BCA**, Nu: 490.01.366.1539.2.

⁸⁴ **BCA**, Nu: 490.01.28.129.3.

⁸⁵ **Ulus**, 19 Temmuz 1946; **Vakit**, 19 Temmuz 1946.

⁸⁶ CHP'nin İstanbul adayları içinde üç tane Gayr-i Müslim bulunuyordu. Avram Galanti, Kalodi Laskari, Dr. Kukulis. Bkz, **Tanin**, 19 Temmuz 1946; **Ulus**, 19 Temmuz 1946.

⁸⁷ Erol Tuncer, **1946 Seçimleri**, TESAV, Ankara-2008, s.82-83.

Adayların ilanından sonra iktidarın basın organında Ankara adayları tanıtılmış ve başında İnönü'nün portresinin bulunduğu oy pusulası halka gösterilmiştir⁸⁸.

Demokrat Parti'nin Adayları

Demokrat Parti'nin seçime girme kararı vermesinden sonra, partiden kimlerin nereden aday gösterileceği konusu, en fazla merak edilen konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta, partinin başkanı Celal Bayar, 30 Haziran tarihinde Adana'da vermiş olduğu bir demeçte milletvekillerini seçme noktasında izleyecekleri yöntemi şu şekilde açıklamıştır: *“Ankara’da güvendiğimiz kimseleri vilayetlere empoze etmek istemiyoruz. Milletvekili seçiminde merkez vilayetlerin, vilayetler de merkezin fikrini almak mecburiyetindedir. Bunun manası da şudur: Siparişlere kapıları kapamaktır”*⁸⁹.

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, DP'nin aday tespit yönteminin, CHP'den farklı olacağı bizzat Bayar'ın ağzından duyurulmuştur. Parti, adaylarını vilayetlere dayatmayacaktı.

1946 seçimlerine damgasını vuran isimlerden birisi de o tarihlerde emekli bir mareşal olan Fevzi Çakmak olmuştur⁹⁰. Mareşal'in müstakil olarak adaylığını koyması için başta İstanbul olmak üzere Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde vatandaşlar imza toplamışlardır⁹¹. Mareşal'in müstakil olarak adaylığını koyması durumunda, DP'nin alacağı vaziyet bir gazeteci tarafından Celal Bayar'a sorulduğu zaman, Bayar, *“Mareşal Fevzi Çakmak, bütünü hayatını memleket hizmetine bağlamış mümtaz bir şahsiyettir. Evinde işsiz güçsüz oturması yazık olur”* şeklinde bir cevap vermiştir. Bayar, Mareşal'i müstakil

⁸⁸ **Ulus**, 20 Temmuz 1946.

⁸⁹ **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s.57.

⁹⁰ Mareşal Fevzi Çakmak, Milli Mücadele'nin başlangıcından emekli edileceği 12 Ocak 1944 tarihine kadar Genel Kurmay Başkanlığı yaptı. O sıralar 68 yaşında olan Mareşal'in emekli edilmesinde, son zamanlarda birkaç kişinin tesirinde kalarak hareket etmesi, iktisadi yatırımlarda gereksiz mülahazalarla engeller çıkarması gibi nedenlerin etkili olduğu söyleniyor. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **II. Adam**, Cilt II, Remzi Kitabevi, 7.Baskı, İstanbul-2000, s. 449-453.

⁹¹ **Son Posta**, 3 Temmuz 1946; **Tanin**, 5 Temmuz 1946; **Vakit**, 5 Temmuz 1946.

olarak DP'nin listesine alacaklarını ve bütün demokratların oy vermesini sağlayacaklarını belirtmiştir⁹². Celal Bayar, bu konuşmasında üç gün sonra 30 Haziran'da Adana'da partililere verdiği demecinde, Mareşal'in bağımsız aday olarak DP'nin listesine konulacağını ve bu konuda kendisiyle mutabık olduklarını söylemiştir⁹³.

Bu açıklamalardan sonra CHP adına, Şükrü Saraçoğlu; Bayar'ın Mareşal için söylemiş olduğu “*evinde işsiz güçsüz oturması yazık olur*” sözlerinden kendisi adına bir tariz propagandası sezdiğini, buna vatandaşlar önünde cevap vermeye mecbur olduğunu söylemiştir. Şükrü Saraçoğlu, bu konuşmasında ayrıca Mareşal'e emekli olduktan sonra beş kez milletvekili teklifi yaptığını, en son seçimlerin yenilenmesi kararından bir iki gün sonra bu teklifini yenilediğini, ancak Mareşal'in itiraz ettiğini, emrivaki yapacaklarını söylediği zaman ise “*çok rica ederim böyle bir şey yapmayınız, gücenirim*” şeklinde cevap aldıklarını anlatmıştır. Bu tarihten sonra, seçim kampanyalarında isminden en fazla söz edilen aday Fevzi Çakmak olmuştur. Halk, kendisine bir bağımsız adaya gösterilenden çok daha fazla ilgi ve alaka göstermiştir. Ankara'dan İstanbul'a geliş ve gidişlerinde yol boylarında, istasyonlarda toplanan kalabalıklar kendisine coşkun tezahüratlar yapmıştır. Kalabalıklar, O'nu “*milletin babası*”, “*milletin kurtarıcısı*” olarak omuzlara almış⁹⁵, gazeteciler, kendisiyle mülakat yapmak, fikirlerini almak için birbirleriyle yarışmışlardır⁹⁶. O da, her fırsatta bu ilgi ve alakadan duymuş olduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

⁹² Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, s.57.

⁹³ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, s.57.

⁹⁴ Ulus, 29 Haziran 1946; Ayın Tarihi, Sayı:151.s. 17.

⁹⁵ Bu karşılamlarda DP'nin İstanbul örgütü önemli bir faktördü. Mareşal kendini bağımsız görüyordu. Ancak Demokratlar Mareşal'i kendilerinden bağımsız görmüyorlardı. Bkz, Son Posta, 14 Temmuz 1946; Yeni Sabah, 14 Temmuz 1946.

⁹⁶ Mareşal, gazetecilerle yaptığı bu mülakatlarda sorulan sorulara bağımsız bir aday gibi cevap veriyordu. Bazen gazetecilerin sorduğu sorulara öyle cevaplar veriyordu ki bu cevaplar DP'den çok CHP basınının hoşuna gidiyordu. “*Mareşal'in Demokratlara Verdiği Ders*” başlığı altında övülüyordu. Bkz, Tanin, 16 Temmuz 1946; Ulus gazetesi de Vakıf başyazarı Asım Us'un Mareşal ile yaptığı mülakatı yayınlıyor ve Mareşal'in “*Adımın Propaganda Bayrağı Yapılmasını Doğru Bulmam*” sözlerini haberin başlığına taşıyordu. Bkz, Ulus, 16 Temmuz 1946.

DP, 46 vilayette 273 aday göstermiştir⁹⁷. DP'nin kurucularının da dahil olduğu 8 aday 21 seçim çevresinden aday gösterilmiştir. 5 partili üçer ilden, 3 partili ise ikişer ilden aday gösterilmiş, DP'nin aday listesinde 5 ilde 8 bağımsız aday yer almıştır. Bu adaylardan birisi 5 ilden, diğer 3 aday birer ilden gösterilmiştir⁹⁸. Bazı illerden hiç aday gösterilmemiştir⁹⁹. Demokratlar İstanbul aday listesinde, 5 tane gayr-i müslim, 1 tane de bayan adaya yer vermişlerdir¹⁰⁰.

DP'nin gösterdiği aday sayısı ile, aritmetik olarak çoğunluğu sağlaması mümkün değildi. DP, seçimlere iktidarı ele geçirmek için değil, belirli isimlerle ve mümkün olduğunca fazla sayıda milletvekiliyle Meclise girme hesapları yapıyordu.

DP'nin aday tespitine yönelik olarak CHP basınında farklı türden haber ve yorumlar yapılmıştır¹⁰¹. Mareşal'in müstakil aday olmasına rağmen DP listesinden gösterilmek istenmesi ve sonrasında ayrı ayrı

⁹⁷ Son Posta Gazetesi(19 Temmuz 1946) DP'nin kaç ilde ne kadar aday gösterdiği tartışmalıdır. Toker bu sayıyı 47 ilde toplam 367 olarak verir. Bkz, Metin Toker, **Demokrasi-mizin İsmet Paşalı Yılları Tek Partiden Çok Partiye**, Cilt I, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1990, s. 170-171; Eroğul bu sayıyı 273 olarak verir. Bkz, Cem Eroğul, **Demokrat Parti. Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1990, s. 16; Çalışmasında Toker'in verdiği rakamları esas alan Erol Tuncer, DP'nin adaylarının tamamını gösteren bir listeye ulaşamadığını belirtir ve çalışmasında 19 ildeki 157 adayın statü ve mesleki durumlarını verir. Bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 86; Oysa 273 olarak tespit ettiği adayların sosyal durumlarını 21 Temmuz tarihli Vatan ve Cumhuriyet gazetelerinden naklen şu şekilde verir: Avukat (52), Toprak Sahibi (41), Doktor (40), İş Adamı (39), Emekli General (15), Mühendis (14), Öğretmen (13) ve Diğer Meslek (59). Bkz, Karpata, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 143.

⁹⁸ Hangi ismin nereden aday gösterildiği ile ilgili olarak bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 83-86.

⁹⁹ Bu iller şunlardır. Çorum, Kırşehir, Niğde, Malatya, Gümüşhane, Rize, Bingöl, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Muş, Ağrı, Kars, Van ve Hakkâri. Bkz, Feroz Ahmad-Bediya Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara-1976, s. 23; Erol Tuncer, bu iller içerisinde Çorum'un yerine Çoruh'u vermektedir. Bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 105.

¹⁰⁰ Gayr-i Müslim adaylar şunlardır. Yusuf Salmono (Tüccar), Vasil Konos, Ahilya Moshos (Avukat), Salamon Adatto (Avukat), Kirkor Keşişyan (Doktor Bakteryolog). Tek bayan aday ise Nüzhet Gökdoğan (Fen Fak. Doçent.)dir. Bkz, Haydar Kıran, **1946 Seçimleri ve Senirkent Faciası**, Polemika Yayınları, İstanbul-1976.s. 102; Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 242.

¹⁰¹ Hüseyin Cahit Yalçın, "Demokrat Parti Kötü Bir Çığır mı Açıyor?" başlıklı yazısında DP'nin para, mal ve arsa karşılığı namzet gösterdiği söylentilerini değerlendirdi. Bkz, **Ta-**

yerlerde aday gösterilmesi de eleştirilmiştir¹⁰². Adayların ilan edilmesinden sonra, DP'nin bazı adaylarının neden tercih edildiği üzerinde spekülasyonlar da yapılmıştır¹⁰³.

Milli Kalkınma Partisi, seçimlere toplam 10 ilde 76 aday ile katılmıştır¹⁰⁴. Seçime katılan diğer üç partinin hangi illerde kaç adayla seçime katıldığı tespit edilememiştir.

1946 GENEL SEÇİMLERİNİN YAPILMASI

Seçimin yapılması ve Sonuçları

1946 seçimleri, 21 Temmuz Pazar günü yapılmıştır. Seçim günü çıkan gazeteler, atmış oldukları manşetlerle, hem günün önemini hem de seçimlere olan bakış açılarını yansıtmışlardır¹⁰⁵. Seçim günü, genel olarak sakin ve intizamlı geçmiş, ancak sonuçlar açıklanmaya

nin, 3 Temmuz 1946; DP, Konya'da listeye koyduğu adaylardan propaganda karşılığı olarak 1 lira aldı. Bkz, **Ulus**, 17 Temmuz 1946; Demokrat Parti ücret mukabili adaylık koyuyor. **Tanin**, 10 Temmuz 1946.

¹⁰² Hüseyin Cahit Yalçın, "Şöhretleri İstismar" başlıklı yazısında DP'nin müstakil olan adayları DP'nin listesinde göstermesini eleştirdi. DP'nin bu hareketini, "*hilekâr esnafın çürük malları sürmek için bunların üzerine güzel mostralar dizmesine*" benzetti. Bkz, **Tanin**, 9 Temmuz 1946; Aynı yazar bu kez "Demokrat Partisi Kendine Güvenemiyor" başlıklı yazısında DP'nin müstakilleri kendi ayrı bir listeden değil de kendi listesinden göstermesini, Mareşal'in ayrı ayrı yerlerden liste başı yapılmasını, "*gülünç ve adi bir manevra*" olarak değerlendirdi. Bkz, **Tanin**, 19 Temmuz 1946

¹⁰³ Tanin Gazetesi DP'nin adaylarından Celal Bayar için, "*Mareşal'in gölgesine sığınarak birçok yerden adaylığını koymuştur. Adaylığını koyduğu yerler tüccarın ve çiftliğin bol olduğu yerler*". Yusuf Kemal Tengirşek için, "*kendisi ne kadar eski, ne kadar tozlu, ne kadar bayat olsa da nihayet bir firmadır*". Yusuf Salmona için, "*kimse tarafından tanınmayan zengin bir tüccar*". DP'ye 30-40 bin liraya kiralandı. Salamon Adatto için, "*Musevi vatandaşları elde etmek için Ahmet Emin Yalman'ın tavsiyesi Kenar Öner'in tensibi*". Senihi Yürüten için, "*sahibi olduğu kamyon ve taksileri seçim günü DP'nin hizmetine verecek*" gibi yorumlar yapmıştır. Bkz, **Tanin**, 19 Temmuz 1946.

¹⁰⁴ Bu iller ve adaylar için bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 87.

¹⁰⁵ Seçim günü çıkan gazetelerden bazılarının manşetleri şu şekildedir. "*Seçim Günündeyiz. Ankara Büyük, Tarihi Kararlarından Birini Daha Bugün Verecektir.*" Bkz, **Ulus**, 21 Temmuz 1946; "*Demokrasi'nin Büyük Günü*", bkz, **Yeni Türkiye**, 21 Temmuz 1946; "*Milli Mukadderatımız, Bugün Yapılacak Seçimde Belli Olacak*", bkz, **Vatan**, 21 Temmuz 1946; "*Türk Demokrasisi Bugün İmtihan Veriyor*", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1946; "*Vatandaş Rey Verirken Moskova'yı Unutma*", bkz, **Tanin**, 21 Temmuz 1946; "*Milli İradenin Tecelli Edeceği Gün Geldi*", bkz, **Tasvir**, 21 Temmuz 1946.

başladıktan sonra seçim sonuçları üzerine farklı tepkiler gelmeye başlamıştır¹⁰⁶.

Ülke genelinde 6 siyasi partinin katılımıyla gerçekleşen seçimlerde 465 milletvekilinin 397'sini CHP, 61'ini DP, 7'sini ise bağımsızlar kazanmıştır¹⁰⁷. Bağımsız adaylardan 4 kişi DP'nin listesinden seçime katılırken diğer üç kişi bağımsız aday olarak seçime girmişlerdir. Seçimlere katılan 3 milletvekili 2 seçim çevresinden seçilmiştir¹⁰⁸. Bu nedenle Meclis'in açılışı 462 milletvekili ile gerçekleşmiştir. Meclis'in açılışından sonra ise farklı nedenlere bağlı olarak bu sayı daha da aşağılara düşmüştür.

1946 seçimlerinin ülke genelindeki ve iller düzeyindeki sayısal sonuçları yayınlanmamıştır. O nedenle seçimlere katılım oranı, geçerli oy oranı, oyların siyasi partilere ve bağımsızlara dağılımı hakkında kesin yargılara ulaşmak mümkün değildir¹⁰⁹.

Seçim sonuçlarının İstanbul'da üç gün gecikmeyle açıklanması muhalefetin tepkilerine yol açmış, muhalefet, bu gecikmeyi CHP'nin belli adaylarını kazandırabilmek için mazbatalarda değişiklik yapılmak istenmesine bağlamıştır. Bu iddialar üzerine Fevzi Çakmak, Beyoğlu seçim kuruluna bir protesto mektubu göndermiştir¹¹⁰. Muhalefetin bu yöndeki iddialarını Vali Lütfi Kırdar reddetmiş ve seçimlerin gecikmesini sandık çokluğuna, memurların bazı semtlerde mesai saatinin bitmesinden sonra çalışmayı bırakmasına bağlamıştır¹¹¹. Seçim sonuçları açıklandığında İstanbul'daki 23 milletvekilinin partiler arasındaki dağılımının şu şekilde olduğu görülmüştür: 15 DP, 5 CHP, 3 Bağımsız¹¹².

¹⁰⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 143.

¹⁰⁷ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 102.

¹⁰⁸ Bu milletvekilleri ve seçimlerle ilgili ayrıntılı istatistik bilgileri için bkz, Tuncer, *1946 Seçimleri*, s. 103.

¹⁰⁹ Tuncer, *1946 Seçimleri*, s. 97.

¹¹⁰ *Yeni Türkiye*, 23 Temmuz 1946; *Yeni Sabah*, 23 Temmuz 1946.

¹¹¹ *Son Posta*, 24 Temmuz 1946; *Tanin*, 25 Temmuz 1946.

¹¹² *Ulus*, 24 Temmuz 1946; CHP'nin İstanbul'da kazanan adayları şunlardır: Kazım Karabekir, Recep Peker, H.Cahit Yalçın, Cemil Cahit Toydemir ve Hamdullah Suphi Tanrıöver. Bkz, *Tanin*, 24 Temmuz 1946

CHP'nin gayri müslim adaylarından hiçbirisinin kazanamaması, buna karşılık Demokratların adaylarından Vasil Konos ve Salamon Adatto'nun kazanması dikkat çekicidir. Gayri Müslimlerin CHP'ye oy vermemelerinde savaş içerisindeki Varlık Vergisi uygulamasının etkisi olduğu görülmüştür¹¹³. DP'nin İstanbul'da almış olduğu oylarda Mareşal Fevzi Çakmak'ın etkisini de göz ardı etmemek gerekir¹¹⁴. Ancak, bu oyların Mareşal'in şahsına verildiğini düşünmek yanlış olur. Bu, İstanbul halkının iktidara olan tepkisinin Mareşal'in şahsında temerküz etmesinden başka bir şey değildir. O sırada DP'nin listesinde görülebilecek başka bir tanınmış isim de İstanbul halkından bu kadar oyu alabilirdi. Meseleyi sadece meşhur ve bilinen bir isim olmaya indirgemek doğru olmasa gerekir. Şayet böyle olmuş olsaydı, CHP'nin listesinde yer alan Refet Bele, Cafer Tayyar gibi isimlerinde seçilmesi beklenirdi.

DP, Ankara merkez ve Beypazarı'nda çoğunluğu elde etmekle birlikte köylerde CHP'nin önde olması nedeniyle kazanamamıştır¹¹⁵. Demokrat Parti'nin merkezde kazanmasına rağmen köylerde kaybettiği illerden birisi de İzmir'dir. Seçim sırasındaki temayülün aksine sonuçlar CHP'nin lehinde çıkmış ve halk bu duruma tepki göstermiştir¹¹⁶.

DP, bazı illerde milletvekillerinin tamamını alırken bazı illerde ise bir kısmını alabilmiştir¹¹⁷. Demokrat Parti'nin oylarının büyük çoğunluğu ülkenin Batı kesiminde toplanmıştır. DP'nin örgütlenemediği ve tamamen iktidarın hakimiyetinde bulunan Doğu ve Güneydo-

¹¹³ Gayri Müslimlerin CHP'ye oy vermemesinde, DP'nin seçimlerden sonra Varlık vergisi için alınan paraların dağıtılacağı yönündeki propagandası ve bu propagandayı yapan Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman'ın etkisi olduğu söylenmektedir. Bkz, **Tanin**, 22 Temmuz 1946.

¹¹⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, Mareşal gibi "*koltuk değnekleri*" olmasaydı, DP'nin bu kadar oy alamayacağını söylemektedir. Bkz, **Tanin**, 24 Temmuz 1946.

¹¹⁵ **Son Posta**, 23 Temmuz 1946.

¹¹⁶ **Yeni Türkiye**, 22 Temmuz 1946

¹¹⁷ DP'nin tamamen kazandığı iller Afyon, İçel ve Çanakkale'dir. Bu illerdeki 21 milletvekilinin tamamını DP kazanmıştır. 8 ilde ise milletvekillerinin bir kısmını alabilmiştir. Bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 103.

ğu bölgelerinde ise CHP'nin kesin bir üstünlüğü vardır¹¹⁸. Kars'ın her tarafında seçim bir “*bayram neşesi*”yle geçmiş ve CHP adayları büyük bir çoğunlukla kazanmıştır¹¹⁹. Tokat'ta ise seçime iştirak nispeti %85, CHP'ye oy verenlerin sayısı %84 olarak bildirilmiş, yüzde birlik eksilmenin gerekçesi anlatılarak parti idare heyetinin üzüntüleri dile getirilmiştir¹²⁰.

Seçimlerde Yapılan Hile ve Yolsuzluklar ve Muhalefetin Tepkisi

Demokratların seçimlerle ilgili ilk tepki beyanlatları seçimlerden önce başlamıştır. Celal Bayar, 21 Temmuz gecesini yapmış olduğu bir beyanatta, memleketin uzak köylerinde seçim mazbataları düzenlenerek seçim kurullarına gönderildiğini, kontrol göreviyle köylere gitmek isteyen partili arkadaşlarının engellendiğini, halka karşı ağır bir baskı ve tazyik yapıldığını söylemiştir¹²¹. Seçimler başladıktan sonra Celal Bayar, İçişleri Bakanlığı'na bir dilekçe vererek seçim kurullarında DP'nin de temsilci bulundurmasını istemiş ancak bu istek kabul edildiği zaman çoktan sayım işlemine geçilmiştir¹²². Memleketin bazı yerlerinde seçim mazbataları bir gün önceden düzenlenerek seçim kurullarına gönderilmiştir¹²³. Kimi yerlerde sandık başlarında duran üyeler CHP'nin oylarını artırma gayretkeşliği içerisine girerken¹²⁴, kimi yerlerde ise kamu görevlileri seçmen listelerinde

¹¹⁸ Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 109; **Tanin**, 22 Temmuz 1946.

¹¹⁹ **BCA**, Nu: 490.01.370.1360.2.

¹²⁰ **BCA**, Nu: 490.01.373.1599.1.

¹²¹ **Son Posta**, 21 Temmuz 1946; **Yeni Sabah**, 21 Temmuz 1946.

¹²² **Son Posta**, 22 Temmuz 1946.

¹²³ Ankara (Haymana), Diyarbakır (Ilgın) ve Tokat (Niksar) bu şekilde seçimlerin yapıldığı yerlerdir. Bkz, Kıran, **1946 Seçimleri**, s. 96-97.

¹²⁴ Seçimlerin canlı şahitlerinden birisi Haydar Kıran'dır. Kıran Düzce'de sandık başındaki gözlemlerini şu şekilde anlatmaktadır: “*Genç CHP müşahidi Dr. Kemal Demir, aşırı gayretkeşlikler yapıyor, tavırlarından DP'ye oy vereceklerini anlayarak, nereye atacağız diye soranların oyları iptal olsun diye CHP sandığına attırıyordu. Çünkü her partinin oy sandığı ve oy pusulası ayrı idi. Müşterek liste usulü henüz mevcut değildi. Birkaç defa genç meslektaşına bir daha vatandaş yanılmamasını ihtar ettim. Yine de yapıyor ve ben ara sıra seçim kuruluna da çıktığım için o zaman tabii daha da serbest kalıyordu. Bir ara meslektaşına: hem demokrat partinin kurulmasını biz istedik, onu biz doğurduk diyorsunuz, hem de oylarına müdahale ediyorsunuz demiştim. Buna karşı: Doğurmuşuz ama yılan do-*

olmayan kişilere oy kullandırmıştır¹²⁵.

Seçim sonuçlarının açıklanmaya başlamasıyla birlikte, Demokratların önde gelen isimlerinin seçimlerdeki yolsuzlukları dile getiren beyanatları boy göstermeye başlamıştır. Başta İstanbul il başkanı Kenan Öner olmak üzere Fevzi Çakmak seçimlerde hile ve yolsuzluk yapıldığını belirtmişlerdir¹²⁶. Bu türden beyanların en sert olanlarından birini Celal Bayar yapmıştır¹²⁷. Celal Bayar seçimlere ilişkin düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: “*İşte ben iddia ediyorum, hat-ta itham ediyorum, seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler mil-letin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareket-ler ve vatandaşların üzerinde yapılan türlü tazyikler azami hadde çı-karılmamış olsaydı yurdun her tarafında seçimleri partimizin kazan-mamasına imkân yoktu...*”

Kenan Öner, İstanbul seçimlerinin gecikmeli olarak açıklanması-nı, Ankara’nın, vali Lütüf Kırdar üzerindeki baskılarına bağlamış, CHP’nin İstanbul listesinden kazanan beş ismin kazandırılması için mazbatalarla oynandığını bunun için seçim sonuçlarının geciktiğini iddia etmiştir. İstanbul Valisi tarafından o zaman reddedilen bu iddi-alarını Kenan Öner, daha sonra yazdığı hatıralarında devam ettirmiş, DP’nin İstanbul’un hangi semtinde, ne kadar oyunun gasp edildiği-ni, DP’nin adaylarından alınan oyların kime verildiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır¹²⁸. Kenan Öner’in bu iddiasını Ahmet Emin Yal-

ğurmuşuz demez mi? Tabii benden de: Yılan ancak yıldıktan doğar cevabını almış ve onu hak etmişti”. Bkz., Haydar Kıran, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demok-rasi Mücadelemiz**, İstanbul 1990, s. 43.

¹²⁵ Tefik Çavdar, Ulukışla ilçesinde şahit olduğu olayı şu şekilde anlatır. “*Akşamüstü saat dört sıralarında kaymakam, seçmen listesinde yer almayan geçici görevli memurları ve ailelerini oy kullanmaya çağırıyordu. Sonuçta ilçe merkezinde CHP, o zamanki deyimiyle “kahir” bir çoğunlukla seçimi kazanmıştır*”. Bkz., Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokra-si Tarihi (1950-1995)**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 16.

¹²⁶ Fevzi Çakmak bir gazeteciye verdiği beyanatında seçimlerde hile olduğunun delili olarak Celal Bayar’ın İzmir’de, Adnan Menderes ve Hikmet Bayur’un ise Manisa’da kaza-namamasını göstermiştir. Bkz., **Yeni Türkiye**, 24 Temmuz 1946; **Yeni Sabah**, 24 Temmuz 1946.

¹²⁷ **Tanin**, 25 Temmuz 1946; **Yeni Sabah**, 25 Temmuz 1946.

¹²⁸ Bu iddialar ve veriler için bkz. Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demok-rasi**, Osman Bey Matbaası, İstanbul 1948, s. 126-155.

man hatıralarında şu sözleriyle desteklemiştir¹²⁹: “Size güvenim olduğu için memlekete ait bir davayı danışmak istiyorum. Evet, İstanbul’da Demokrat Parti seçimi kesin bir şekilde kazandı. Fakat buradan Kazım Karabekir, Hamdullah Suphi Tanrıöver, General Cahit Toydemir, General Refet Bele ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın çıkarılması ve Demokrat Parti’ye ancak on sekiz kişilik bir yer bırakılması hakkında sıkı bir emir aldım. Dürüst bir memur ve memleketçi sıfatıyla nasıl hareket edeyim? Bu emri yerine getirmezsem, İstanbul seçimlerini kökünden bozmak için bahane aranması ve yeni partinin bu on sekiz kişilik mühim kuvveti elden kaçırmaması ihtimali vardır. Bana ne tavsiye edersiniz?”

A. Emin Yalman, Lütfi Kırdar’a hak verdiğini, o zamanki hava içinde her şeyin olabileceğini düşündüğünü, kendisinin de “durumun asgari zararlarla kurtarılması” yönünde görüş bildirdiğini yazmıştır.

Seçim sonrasında memleketin her tarafından DP’nin önde gelen isimlerine bu türden şikayetler gelmiş ve gazeteler bu haberleri yayınlamıştır. Gelen şikayetler genellikle, idare amirlerinin ve jandarmanın dayak atması ve baskı uygulaması, DP’lilerin köylere gitmesine izin verilmemesi, hapsedilmesi, seçim mazbatalarının değiştirilmesi vb. şekillerde olmuştur¹³⁰. Bu tür şikayetlerden bir tanesi doğrudan telgrafla İnönü’ye bildirilmiştir¹³¹. Telgrafta şöyle denmektedir: “Milletvekilleri seçim işlerine girdiğimiz günden başlayarak iktidar partisine mensup birçok vatandaşların ve bu arada hükümet teşkilatında yer almış memur ve amirlerden birçoklarının ve siyasetle uğraşmaları kanunen men edilmiş bulunan jandarma subay ve erleriyle gümrük muhafaza subay ve erlerinin adeta mezalim şeklini alan tazyik, tehdit, süngü ve dipçikle dövme ve yaralama fiilleri biz Hataylıları kalbimizden yaraladı.” Hataylılar gördükleri muameleyi İnönü’ye bu şekilde anlattıktan sonra bir istekte bulunmuşlardır: “Bütün bu tazyik şiddet ve

¹²⁹ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)**, Pera Turizm Ticaret A.Ş., İstanbul 1997, s. 1364.

¹³⁰ **Son Posta**, 24 Temmuz 1946; **Yeni Türkiye**, 24 Temmuz 1946.

¹³¹ Kıran, **1946 Seçimleri**, s.117; Öner, **Siyasi Hatıralarım**, s. 122.

her çeşit kanunsuz, fiil ve hareketlerin delilleri ve mağdurları hayattadır ve eldedir. Bunların imhasına meydan vermemek ve tamamen bitaraf, hiçbir nüfuza boyun eğmeyen şahsiyetlerden müteşekkil bir “Tahkiki mezalim” komisyonunun hemen teşkiline delalet buyrulmasını hala devam eden gözyaşlarımızın ve kanayan kalplerimizin sızılarının böylece dindirilmesine müsaade edilmesini şerefli mazinize ve hala sarsılmayan milletseverliğinize güvenerek yalvarıyoruz.” İnönü’nün bu telgraftan sonra Hatay’a tahkik-i mezalim komisyonunu gönderip göndermediğini bilemiyoruz. Bildiğimiz şu ki bu türden haberlerin ve beyanatların gazetelerde çoğalması üzerine İnönü ve Sıkıyönetim komutanlığından aynı gün iki açıklama gelmiştir.

İnönü, yayınladığı beyannamesinde, seçim döneminin “*zehirli sözlerinin*” karşılıklı bağışlanmasını ve vatanda huzurlu bir çalışma döneminin açılmasını istemiştir¹³². Sıkıyönetim komutanlığı ise, yapmış olduğu tebliğde, seçim sonuçları üzerine yapılan “*halkı şüpheye düşürücü ve memleketin huzurunu sarsıcı*” yazılara karşı harekete geçeceğini bildirmiştir¹³³. Sıkıyönetim komutanlığının bu kararları sonrasında DP, sıkıyönetimin kaldırılması için Başbakanlığa bir dilekçe gönderdiyse de buna müspet bir cevap alamamıştır¹³⁴. Bu kararlardan sonradır ki, gazetelerde seçim sonuçlarına ilişkin haber ve yazılar kesilmiştir. Demokratlar gazetelerde dile getiremedikleri tepkilerini bu kez mitingler yoluyla yapmayı denemişlerdir. İzmir başta olmak üzere, Bursa, Balıkesir, Adana ve Ankara’da mitingler düzenlenmiş, DP’liler seçimlerde yapılan hile ve yolsuzluklara karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır¹³⁵.

¹³² **Tanin**, 25 Temmuz 1946; **Ulus**, 25 Temmuz 1946; **Ayın Tarihi**, Sayı:152, s. 17; İnönü, Bayar’a şikâyetlerini kanun dairesinde yapmasını öğütlemiştir. Bkz., Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, Cilt I, s.125.

¹³³ **Yeni Türkiye**, 25 Temmuz 1946; **Ulus**, 25 Temmuz 1946; Bu açıklamaya rağmen Celal Bayar’ın yukarıda verdiğimiz açıklamasını yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazetesi Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatılmıştır. **Yeni Türkiye**, 26 Temmuz 1946; Ancak aynı yazıyı Tanin gazetesi de yayınlamasına rağmen aynı muameleye maruz kalmamıştır. Bkz., **Tanin**, 25 Temmuz 1946

¹³⁴ **Ulus**, 31 Temmuz 1946; Demokrat Parti’nin dilekçesi için bkz. Kıran, **1946 Seçimleri**, s. 118-119.

¹³⁵ **Son Posta**, 26–28 Temmuz 1946; Halkın ellerinde taşıdığı pankartlarda şunlar yazıdır. “*Seçilmediler tayin edildiler*”, “*Hâkimiyet kimde?*”, “*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir*”, bkz., **Yeni Türkiye**, 26–28 Temmuz 1946.

Seçimlerde mağdur edildiklerini iddia edenler, seslerini duyurabilmek adına ellerindeki her türlü imkanı kullanmaya çalışmışlardır. Sorumluluk makamında bulunan kişilere telgraf çekmek, dilekçe vermek bu yöntemlerden en çok başvurulanı olmuştur. Memleketin muhtelif bölgelerinden Başbakanlığa ve İçişleri Bakanlığı'na şikayet dilekçeleri gönderilmiştir.

Bu türden şikayetin yapıldığı illerden bir tanesi Bursa'dır. Demokrat Parti il Başkanı Hulusi Köymen, Başbakan'a gönderdiği telgrafta Bursa mitinginde dile getirdikleri yolsuzlukları şu şekilde sıralamıştır¹³⁶: “1-Yapılan seçimde, seçmenlerden mühim bir kısmının rey hakları kuvvet ve cebirle müdahale edilip kanunun himaye ettiği seçim serbestliği ihlal olunmuştur. 2- Yapılan tazyiklere rağmen seçicilerin çoğu Demokrat Parti adaylarına rey verdikleri halde bu reyler, mümessil bulundurmayan sandıklarda sandık komisyonlarınca ve mümessil bulundurulan sandıklarda ise komisyonların doldurdukları hakiki mazbatalar ayrıca bu komisyonlara boş olarak imzalatırılan diğer mazbatalarla değiştirilmek suretiyle her iki partinin adaylarının reyleri tersine gösterilmiştir. 3- Sandık komisyonlarının mazbataları doğruca seçim kuruluna tevdi edilmek icap ederken komisyonlar bunları nahiye müdürlerine, kaymakamlara ve vilayette maiyet memurlarına teslim etmiş ve seçim kurulları mazbatalara ancak bir gün sonra el koymuşlardır. Bu arada mazbataların hakiki mahiyetleri yukarıda arz edilen şekilde değiştirilmiştir.”

Hulusi Köymen'in sıraladığı türden yolsuzlukları anlatan bir başka telgrafta Muğla'dan gönderilmiştir¹³⁷. Muğla'da DP'nin 5 milletvekilinden 4'ünü almasına rağmen seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair şikayet yapılması dikkate şayandır.

Seçimlerde yolsuzluk yapıldığı yönündeki şikayetler sadece DP cephesinden gelmemiştir. Seçime bağımsız olarak katılan adaylardan da bu yönde tepkiler gelmiştir. Bu adaylardan birisi Kayseri'den seçimlere bağımsız aday olarak katılan Emekli General Hüseyin Emir

¹³⁶ BCA, Nu: 030.10.79.524.23.

¹³⁷ BCA, Nu: 030.10.77.507.8

Erkilet'dir. İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a gönderdiği telgrafında Kayseri'de seçimlerde hile ve yolsuzluk yapıldığından, memurların tarafsız kalmadıklarından bahsetmiş ve tahkikat yapılmasını istemiştir¹³⁸. Emekli General, seçimlerdeki hile ve yolsuzluklardan hareketle hükümete ülkedeki demokratik hayatın gelişimi ile ilgili çok önemli uyarılarda bulunmuştur.

Seçimden Sonraki Gelişmeler ve Seçim Tutanaklarına İlişkin Hile ve Yolsuzluk İddialarının TBMM'de Görüşülmesi

Seçimlerin yapılması ve seçim mağdurlarının tepkilerini dile getirmesinden sonra merak edilen konulardan birisi DP'nin tavrının ne olacağı olmuştur. DP teşkilatı, Meclis'e girmeyerek seçimlerde yapılan muameleye tepki göstermek istediye de partinin üst düzey yöneticileri bu fikri uygun bulmamışlardır¹³⁹. DP'nin kurucuları, mazbatalarını alarak Ankara'nın yolunu tutmuşlardır. Fevzi Çakmak ve DP'nin kurucuları Ankara'da halkın coşkulu tezahüratları ve sevgi gösterileriyle karşılanmışlardır¹⁴⁰. Aynı gün DP kurucuları, Fevzi Çakmak'ı evinde ziyaret etmişlerdir.

Meclis'in açılmasından bir gün önce toplanan CHP grubu, Kazım Karabekir'i Meclis başkanlığına aday göstermiştir¹⁴¹. Demokrat Parti ise Meclis başkanı adayı olarak Yusuf Kemal Tengirşek'i belirlemiştir¹⁴². 5 Ağustos tarihinde Meclis törenle açılmış, Meclis'in açılışından sonra da Meclis Başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Meclis Başkanlığına CHP'nin adayı Kazım Karabekir seçilirken, İnönü 388 oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Demokrat Parti'nin Cumhurbaşkanlığına aday gösterdiği Mareşal Fevzi Çakmak ancak 59 oy alabilmiştir¹⁴³.

¹³⁸ BCA, Nu: 030.10.77.502.2

¹³⁹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*, Cilt I, s. 128.

¹⁴⁰ Mareşal'i karşılayan kalabalıklar "*Yaşasın Hürriyet Kahramanı*", "*Yaşasın Babamız*" diye bağırıyordu. Bkz, *Son Posta*, 30 Temmuz 1946.

¹⁴¹ *Tanin*, 4 Ağustos 1946; *Ulus*, 4 Ağustos 1946.

¹⁴² *Yeni Türkiye*, 6 Ağustos 1946; *Tanin*, 5 Ağustos 1946.

¹⁴³ *Tanin*, 6 Ağustos 1946; *Ulus*, 6 Ağustos 1946.

İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Meclis'e girişinde protesto amacıyla DP'liler ayağa kalkmamışlardır¹⁴⁴. CHP'liler bunu Cumhurbaşkanlığı makamına yapılmış bir saygısızlık olarak kabul edip kınamışlardır¹⁴⁵. DP'liler ise bu hareketlerini, milli iradenin hiç kimse önünde ayağa kalkmayacağının bir göstergesi olarak yorumlamışlardır¹⁴⁶.

DP'lilerin İnönü'ye yaptıkları muamelenin bir benzerini CHP'liler de Mareşal Fevzi Çakmak'a yapmışlardır. Mareşal'ın Meclis'e girişi sırasında CHP'liler onu alkışlamamışlardır. CHP'lilerin bu tavırını Mareşal bir gazeteciye şu şekilde değerlendirmiştir: *"Ben müstakil bir milletvekiliyim. Beni millet seçti. Ben ne Halk Partisi'ndenim, ne de Demokrat Parti'denim. Meclis'te yemin ederken Halk Particiler beni adeta istiskal ettiler. Bana tezahürat yapanlar Demokrat milletvekilleri idi. Halkın hakiki reyi ile Meclis'e girmiş bulunan bu milletvekillerinin tezahüratı beni çok mütehasıs etti. Şimdi millete bir beyanname neşredeceğim ve diyeceğim ki: "Eğer beni seviyorsanız, memleketin hürriyet ve selamete kavuşmasını istiyorsanız; Halk Partisi'nden ayrılıңыз, Demokrat Parti'ye geçiniz"*¹⁴⁷

DP, Meclis açıldıktan sonra 37 ilin ve 27 milletvekilinin seçim sonuçlarına yönelik itirazlarda bulunmuştur¹⁴⁸. Bundan sonra Meclis, 12 Ağustos tarihinde seçim mazbatalarını tetkik edecek olan otuz kişilik bir komisyon oluşturmuştur¹⁴⁹. Üyelerinden 8 tanesi DP'li 22'si de CHP'li olan komisyon on günlük bir çalışmanın ardından iti-

¹⁴⁴ Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, Cilt I, s. 131; DP Isparta milletvekili Memduh Ispartalıgil, bu hareketi Türk adet ve göreneklerine uygun bulmayarak istifasını verdi. Bkz, **Tanin**, 9 Ağustos 1946

¹⁴⁵ **Tanin**, 7 Ağustos 1946; **Ulus**, 7 Ağustos 1946.

¹⁴⁶ Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, Cilt I, s. 131.

¹⁴⁷ Kıran, **1946 Seçimleri**, s. 146.

¹⁴⁸ Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, Cilt I, s. 137; DP'nin itirazda bulunduğu iller şunlardır: Afyon Karahisar, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Hatay, İçel, Isparta, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Koceli, Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Mardin, Rize, Samsun, Seyhan, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Trabzon, Urfa, Yozgat, Zonguldak. Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 76; Batmaz, **Çok Partili Dönemde Seçimler**, s. 88.

¹⁴⁹ **Tanin**, 13 Ağustos 1946; Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 76.

razlara ilişkin raporlarını Meclis'e sunmuştur¹⁵⁰. DP'liler, bu sırada, CHP'lilerden seçimlerin sembolik olarak bir ilde (İzmit) iptal edilerek yeniden yapılmasını istemişler ise de bu istek iktidar tarafından kabul görmemiştir¹⁵¹. Görüşmeler sırasında, özellikle İstanbul, Ankara ve Trabzon'a ait tutanaklarda CHP ve DP'liler arasında sert tartışmalar yaşanmıştır.

DP'liler, CHP'nin İstanbul'da kazanan adaylarının tutanaklarının iptalini ve yerlerine DP'nin adaylarından bazılarının TBMM'ye katılmasını istemiştir¹⁵². DP adına söz alan Abdurrahman Münip Berkant, seçimlerle ilgili olarak “..*zaten seçim başından, yani kanunundan bozuktur. İlk iş olarak bu kanunun eksik ve noksanlarını düzeltmek lazımdır*” şeklinde sözler sarf etmiştir¹⁵³. CHP adına konuşan Süreyya Örgeevren, Abdurrahman Münip Bey'i, “*mesleki bilgilerini kötüye kullanarak devlet hazinesinden para çalmakla*”, Rıza Zeki Sporel'i ise çağrıldığı halde Milli Mücadele'ye katılmamakla suçlamıştır¹⁵⁴. Nihayetinde yapılan oylamaların neticesinde CHP'nin İstanbul milletvekillerinin tutanakları alkışlarla kabul edilmiştir. Daha sonraki tarihlerde, DP listesinden İstanbul milletvekili seçilmiş olan Zeki Rıza Sporel, Abdurrahman Münip Berkant, Senihi Yürüten, Burhan Cahit Morkaya ve Salamon Adatto'nun seçim tutanakları reddedilmiştir¹⁵⁵.

¹⁵⁰ Öner, **Siyasi Hatıralarım**, s. 156; Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 77; Batmaz, **Çok Partili Dönemde Seçimler**, s. 88.

¹⁵¹ DP'liler bunu yaptırabilseydiler, gerçekten seçimlerde yolsuzluk yapıldığını iktidar partisine kabul ettirmiş olacaktı. Ancak CHP'liler DP'nin bu oyununa gelmemişlerdir. Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, Cilt I, s. 136

¹⁵² **TBMM Tutanak Dergisi**, D.8, T.Olg. C.1, 26 Ağustos 1946, s.157 (Bundan sonra kısaca **Tutanak Dergisi** şeklinde gösterildi); Öner, **Siyasi Hatıralarım**, s. 155; Yeni Türkiye, 25 Ağustos 1946.

¹⁵³ **Tutanak Dergisi**, s.103. **Ulus**, 27 Ağustos 1946.

¹⁵⁴ **Tutanak Dergisi**, s.164–166; **Son Posta**, 27 Ağustos 1946.

¹⁵⁵ Bu milletvekillerinden Zeki Rıza, Cahit Morkaya Milli Mücadele'ye katılmamak, Senihi Yürüten şahsi bir davası bulunması, A.Münip Berkant vergi kaçakçılığı, Salamon Adatto ise Sovyet Bankası'nda hukuk müşavirliği yaptığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Bkz, Batmaz, **Çok Partili Dönemde Seçimler**, s. 92; Salamon Adatto'nun Sovyet Bankası'ndaki görevine ilişkin olarak “*Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi*” bir beyanname yayınladı ve DP'liler arasında bir Sovyet bankasında çalışan birinin bulunmasına farklı anlamlar yükledi. Bkz, **Tanin**, 24 Ağustos 1946; DP'liler, Milli Mücadele aleyhtarı ve Sovyet taraftarı olmak suçlamalarından kurtulabilmek ve bu konudaki hassasiyetlerini göstermek adına bu durumu kabullendiler.

Mareşal Fevzi Çakmak, görüşmeler sırasında söz alarak, önce emekliliğinden iki buçuk yıl sonra milletvekili adayı olmasındaki amacını şu sözlerle izah etmiştir: “*Maksadım cihandaki demokrasi terakkiyatına uyarak bizde de milli hâkimiyetin bihakkın tesisi idi. Milletin bu muhabbetini çekemeyen bazı müstebit artıklarından gördüğüm tezyif, tahkir, hatta tehditlere rağmen milletin hukukunu kanunen müdafaaya karar verdim.*” Milletvekili olmasındaki maksadını bu cümlelerle ifade eden Mareşal, seçimlere ilişkin kanaatlerini de şu sözleriyle belirtmiştir: “*Zor ve hile ile seçimlere fesat karıştırılmıştır. Bunu örtmek için gazeteler susturulmuştur.*”

Fuat Köprülü ise Ankara’nın ilçe ve köylerinde seçimlerin öncesinde ve seçimler sırasında partilerinden olan vatandaşa karşı idari yetkililerce yapılan baskı ve tazyikten, netice itibariyle de seçimlere müdahaleden bahsetmiştir. Örnek olarak da, Polatlı Kaymakamı’nın muhtarları toplayarak, seçimleri Halk Partisi’ne kazandıracaklarına dair Kuran ve tabanca üzerinde yaptırdığı yemini vermiştir. Köprülü, seçim günü köylere gönderilen mümessillerinin kaymakam ve nahiye müdürlerince engellendiğini, bir köyde ise gönderilen mümessillerini “*ağaca bağlı*” olarak bulduklarını anlatmıştır. Ankara merkezinde seçimlerin “*tam bir dürüstlük*” ve “*tamamıyla medeni bir şekilde cereyan ettiğini*” söylemiştir¹⁵⁶.

Trabzon’un seçim tutanaklarının görüşülmesi sırasında muhalefet adına Hasan Dinçer söz alarak, seçimler esnasında yapılan “*baskı ve tazyik*”lerden, DP’ye oy veren vatandaşların jandarma tarafından dövülmesinden bahsetmiştir. Seçim komisyonlarının seçmen listelerine riayet etmeksizin usulsüz oy kullandığını, bazı köylerde “*ölülere rey attırıldığı*”nı öne sürmüştür¹⁵⁷.

Muhalefetin bu tür iddialarına CHP adına, seçim sırasında İçişleri Bakanı olan Hilmi Uran cevap vermiştir. Hilmi Uran, seçimlere ait istatistikî bilgiler verdikten sonra, seçim öncesinde ve sonrasında yaşanan olayları iktidarın penceresinden uzun uzun anlattıktan sonra

¹⁵⁶ **Ulus**, 27 Ağustos 1946.

¹⁵⁷ **Tutanak Dergisi**, 95.

seçimlerle ilgili hile, baskı ve tazyik iddialarına; “*hak arama konusundan çıkarılarak, propaganda ve demagoji sahasına kasten intikal ettirilmiş ve her şikayet diğer bir şikayetle kasten beslenmiş bulunmaktadır*” diyerek cevap vermiş ve seçimlerin “*umulan ve beklene- nin üstünde bir intizamla çok dürüst ve çok kanuni*” bir şekilde yapıldığını söylemiştir¹⁵⁸.

CHP adına söz alan Faik Ahmet Barutçu ve Süreyya Örgüevren ise muhalefetin seçimlere dönük iddialarını “*seçimleri kirletmeye dönük mesnetsiz iddialar*” olarak değerlendirmişler ve DP’lilere ağır ithamlarda bulunmuşlardır¹⁵⁹. İktidar partisi adına söz alan milletvekilleri tutanaklar üzerindeki şikayet ve iddiaların sebepleri üzerinde durmak yerine bu iddia ve şikayetleri reddetmeyi, meseleyi sulandırmayı hatta muhaliflere hakaret etmeyi tercih etmişlerdir¹⁶⁰. Muhalefetin seçim tutanaklarına ilişkin hile ve yolsuzluk iddialarının hiçbir yerde, seçimlerin iptal edilmesi için yeterli ve geçerli sebepler olmadığını ifade etmişlerdir¹⁶¹. İktidar partisi milletvekillerinin bu tavrı, görüşmelerin başından sonuna kadar devam etmiştir. Muhalefetin seçimlerle ilgili kanaatini Aydın’dan seçilemeyen Adnan Menderes, seçim tutanaklarının görüşülmesi sırasında şu şekilde belirtmiştir¹⁶²: “*Muhterem arkadaşlar; kim ne derse desin 21 Temmuz tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde birçok yolsuzluklar ve kanunsuzluklar olduğu hakkında teessüs eden kanaat umumidir. Bu kanaatin bütün vicdanlarda yer etmesinde sebep kanunu tatbiki memur makamlar ve vazifeliler tarafından türlü türlü kanunsuz hareket ve muamelelerin, her çeşitten tazyik ve tehditlerin, zor ve şiddet kullanma ha-*

¹⁵⁸ **Tutanak Dergisi**, s.217; Uran, **Hatıralarım**, s. 450–455; **Ulus**, 27 Ağustos 1946.

¹⁵⁹ **Tutanak Dergisi**, s. 144-145; Balıkesir milletvekili Süreyya Örgüevren, yapmış olduğu bu ithamları şu şekilde özetleyebiliriz: Seçimler sırasında kaynağı belli olmayan para harcamak, İnönü’yü kendi listelerine alacaklarını söyleyerek ortaya ikililik sokmak istemek, İrticaın timsali olmak, Gözlerini hırs bürüten ve halkı kandıran Demokratların bütün amacının iktidarı yıkıp kendilerinin geçmek istemesi olduğu. Bkz, **Yeni Türkiye**, 27 Ağustos 1946; **Ulus**, 27 Ağustos 1946.

¹⁶⁰ **Tutanak Dergisi**, s. 144-145.

¹⁶¹ **A.g.e.**, s. 106.

¹⁶² **A.g.e.**, s. 134.

diselerinin her yerde açıktan açığa yapılmış olması ve bu mübalatsızca işlenen kanunsuzluklarının ıstırabına şehirlerde, kasabalarda ve köylerde yığın yığın vatandaşların bizzat maruz kalmış bulunmalarıdır. Bu itibarla denilebilir ki, mazbatalarını tetkik ve müzakere etmekte olduğumuz son milletvekili seçimlerinin milli iradeyi tecelli ettiremediğine dair olan en hakiki delil, Türk milletinin vicdanında yerleşmiş olan kanaattir.”

Böylelikle, iktidar ve muhalefet milletvekilleri arasında yaşanan sert tartışmaların ve uzun süren görüşmelerin ardından Meclis, 37 ile ait 350 milletvekilinin tutanaklarını onaylamıştır¹⁶³.

SONUÇ

Cumhuriyet Türkiye’si, demokrasinin inkişafı adına, Meşrutiyet dönemlerinden önemi yadsınamayacak bir birikim devralmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra, yeni rejimin karakteri, demokrasi-den ziyade tekpartili, otoriter bir rejime doğru kaymıştır. Devrim hareketleri içerisinde iki kez çok partili hayata geçilme teşebbüsünde bulunulduysa da bu girişimler başarıya ulaşamamıştır. Bu iki girişimin sonrasında, iktidar partisi olan CHP’nin karşısında; ister doğal yollardan oluşmuş olsun, isterse güdümlü bir şekilde oluşturulmuş olsun, bir muhalefet partisinin siyasi hayatta kalamayacağı anlaşılmıştır. Bu denemelerden sonraki süreçte rejim, daha otoriter bir görünüm almış ve giderek parti-devlet bütünleşmesine doğru yönelmiştir. Öyle ki, II. Dünya Savaşı süresince Türkiye, tekpartili otoriter Şef’lik rejimi ile yönetilmiştir.

II. Dünya Savaşı’nda demokrasi taraftarı devletlerin galip geleceğinin anlaşılması ve Türkiye’nin Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalması, çok partili hayata geçiş için önceden mevcut olan iç dinamikleri harekete geçirmiştir. Yönetim erkini elinde bulunduran Milli Şef, ülkeyi dış politika alanında yalnızlıktan kurtarmak, rejimin dışarıdan görünümünü değiştirmek adına sınırlı da olsa rejimi normalleştirmek ve çok partili siyasi hayata geçmek zorunda kalmıştır. Deni-

¹⁶³ **Ulus**, 27 Ağustos 1946.

lebilir ki, çok partili hayata geçiş için önceden mevcut olan, savaşın getirdiğı olumsuzluklarla iyice olgunlaşan iç dinamikleri, savaş sonrasında dış dinamikleri harekete geçirmiştir.

1946 yılının başında muhalefet partilerinden DP'nin kurulması ve teşkilatlanmaya başlamasıyla birlikte siyasi atmosfer hareketlenmiştir. İktidar partisi olan CHP, teşkilatlanmaya başlayan muhalefetin varlığına değeri atfetmiş, ancak tam anlamıyla teşkilatlanıp güçlenmesine, hele hele iktidara oynamasına tahammül edememiştir. Bu nedenle ki, seçim kanunu da dahil muhalefetin hızını kesecek olan demokratik yaşama aykırı kanunları tümüyle ortadan kaldırmak yerine nisbî bir yumuşamayı uygun görmüştür. Dahası, seçimleri öne alarak teşkilatlanma çabası içerisinde olan muhalefeti, demokratik olmayan seçim kanunu ile seçimlere gitmeye zorlamıştır. İktidar partisi, rejimin tam olarak demokratik bir hüviyet kazanmasından ziyade dizginlerin elinde olmasına ve dışarıdan *“birden fazla parti arasında seçim yapılıyor”* görüntüsünün sağlanmasına önem vermiştir.

İktidar partisinin kendisine açtığı özgürlük alanı içinde ayakta kalmaya mahkum olan DP, iktidar partisinin oldubittelerini kabullenerek sonuçlarını önceden kestirebildiğı seçimlere girmeyi uygun görmüştür. Ülkenin tamamında teşkilat kuramayan DP, CHP'nin karşısına, iktidar olabilmek amacıyla değil; mümkün olduğunca fazla ve belli isimlerle Meclis'e girmek amacıyla çıkmıştır. Adaylarının profilini ve sayısını bu amaca uygun şekilde oluşturmuştur. Meşhur isimleri ve bilinen adayları birkaç seçim çevresinden seçmen karşısına çıkarmıştır. CHP ise sayısal olarak rakibinden üstün bir aday listesiyle bütün seçim çevrelerinde seçim yarışına katılmıştır.

Seçimlerin öncesinde halka karşı yapılan propaganda konuşmalarında ve medyada CHP'liler muhalefeti en ağır sözlerle itham etmişlerdir. Muhalefetin yaptıklarından daha çok, kendi bakış açılarını ve düşüncelerini anlatmayı/yazmayı tercih etmişlerdir. Muhalefet ise, halka karşı yaptıkları konuşmalarda çok daha ölçülü ve dikkatli davranmıştır. Özellikle, partilerin üst düzey görevlileri *“laiklik karşıtı”* ve *“Komünist taraftarlığı”* şeklinde değerlendirilebilecek söylem ve eylemlerden kaçınmışlardır. Ancak, muhalefetin bu ölçülü ve dikkat-

li tavrı türlü isnatlarla karşı karşıya kalmalarını önlemekten uzak kalmıştır.

1946'nın yazında Türk toplumu, daha önce alışık olmadığı türden seçim günleri yaşamıştır. Partili olan, olmayan, adayların seçim konuşmalarını dinlemişlerdir. İlk defadır ki, kendilerinin ikna edilmeye çalışıldığını, hal ve hatırlarının sorulmaya başlandığını görmüşlerdir. Kimileri ise, iktidar partisinden olmamanın, muhalefetin safında yer almanın cezasını çekmişlerdir. Her ne olursa olsun bu günler, Türk toplumunun siyasi hayatında yeni bir dönemin başladığının göstergesi olmuştur.

Seçim sonuçları açıklandığında, beklendiği gibi sayısal çoğunluğu iktidar partisi CHP almıştır. Ancak seçimin gerçek galibi, özellikle İstanbul ve Ankara merkezinde kazanmayı başaran DP olmuştur. Çankaya'da seçim sonuçları açıklandığında İsmet İnönü'nün DP'nin en az oy alan adayından daha az bir oya sahip olduğu görülmüştür. Seçim öncesi yapılan uyarılara rağmen, partilerini önceden beri "*ka-hir ekseriyet*"le kazandırmaya alışmış olan parti teşkilatı ve bazı idare amirleri seçimin masumiyetine de gölge düşürmüşlerdir. Demokratik olmayan seçim kanunu ve iktidar partisinin siyasi hayata olan hakimiyeti her türlü hile ve yolsuzluğa imkan vermiştir. Halkın iradesi sandığa yansıdığı şekilde çıkmamış, bu yüzden de, 21 Temmuz 1946 seçimleri Türk toplumunun siyasi vicdanında ve demokrasi tarihimizde tedavisi mümkün olmayan bir yara açmıştır. Nihayetinde de demokrasi tarihimizde "*hileli, şaibeli seçimler*" olarak görülmüş, hep tartışılan bir seçim olarak önümüzde durmuş, durmaya da devam edecektir.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

KİTAPLAR

- Ahmad Feroz-Turgay Bediya, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi** (1945–1971) Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.
- Akandere, Osman, **Milli Şef Dönemi (Çok Partili Hayata geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945)**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Albayrak, Mustafa, **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara 2004.
- Ateş, Nevin Yurtsever, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Sarmal Yay., İstanbul 1994.
- Avşar, Abdülhamit, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Kitabevi Yay., İstanbul 1988.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **II. Adam**, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul-2000.
- Bilâ, Hikmet, **CHP (1919-1999)**, Doğan Kitapçılık Yay., İstanbul 1999.
- Burçak, Rıfki Salim, **Türkiye’de Demokrasi’ye Geçiş (1945-1950)**, Olgaç Yay., 1954.
- Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri (1946–1950)**, (Hazırlayan: Özel Şahingiray), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999.
- Çavdar, Tefik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950–1995)**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- Ekinci, Necdet, **II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul 1997.
- Emrence, Cem, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yay., İstanbul 2006.
- Erer, Tekin, **Türkiye’de Parti Kavgaları**, Çınar Matbaası, İstanbul 1996.
- Eroğul, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1990.
- Goloğlu, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay., İstanbul 1982.

- Gülcan, Yılmaz, **Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)**, Alfa Yay., İstanbul 2001.
- Gürkan, Nilgün, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın**, İletişim Yay., İstanbul 1998.
- Kabasakal, Mehmet, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yay., İstanbul 1991.
- Karpat, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- Kıran, Haydar, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz**, İstanbul 1990.
- Kıran, Haydar, **1946 Seçimleri ve Senirkent Faciası**, Polemika Yayınları, İstanbul 1976.
- Koçak, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Ankara 1985.
- Nadi, Nadir, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yay., İstanbul 1979.
- Okyar, Osman- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Fethi Okyar’ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1997.
- Öner, Kenan, **Siyasi Hatıralarım ve Biz de Demokrasi**, Osman Bey Matbaası, İstanbul 1948.
- Timur, Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Tek Partiden Çok Partiye**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1990.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul 1952.
- Tuncer, Erol, **1946 Seçimleri**, TESAV, Ankara 2008.
- Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959.
- Uyar, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay., İstanbul 1998.
- Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922–1971)**, Pera Turizm Ticaret A.Ş., İstanbul 1997.
- Yeşil, Ahmet, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara 2002.
- Zürcher, Eric Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yay., İstanbul 1992.

MAKALELER

Akandere, Osman, “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde 1945’de Görülen Siyasal Muhalefet ve Demokrat Parti’nin Kurulması”, **Selçuk Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi**, Sayı: VII, Konya 1997, s.331-353.

Akandere, Osman, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grup’un Yapısı ve İşlevi”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3, Yıl: 1998, Isparta 1998, s. 65-80.

Akandere, Osman, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Çok Partili Hayata Geçişte Kurulan İlk Muhalefet Partisi “Millî Kalkınma Partisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sosyal**, sayı: 4, Yıl: 1999, s. 193-211.

Akandere, Osman, “Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak “Dörtlülük Takrir’in” Amacı ve Mahiyeti”, **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Isparta 2008, s. 260-270.

Tecer, Ahmet Kutsi, “Kurultay ve Fikir Hayatımız”, **Ülkü**, c.X, sayı: 112, (16 Mayıs 1946), Ankara 1946

SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Ulus

Tanin

Son Posta

Yeni Türkiye

Yeni Sabah

Vakit

Dergiler

Aydın Tarihi

TBMM Tutanak Dergisi

Ülkü

TEZLER

BATMAZ, Dilek, **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Seçimler**, Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2004.